

УДК 343. 851

А. В. Микитчик,
канд. юрид. наук, доц., доцент
кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх
справ

ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ НАПРЯМ ЗАПОБІГАННЯ ШАХРАЙСТВУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Проведено аналіз профілактичних заходів віктимологічної спрямованості щодо запобігання шахрайству в зарубіжних країнах. За його результатами було зроблено висновок про те, що основні запобіжні заходи в аспекті віктимології в зарубіжних країнах спрямовані в основному на роботу з громадськістю, яка орієнтує громадян на самозахист від різних посягань.

***Ключові слова:** шахрайство, заходи запобігання, профілактика, жертва, віктимологія..*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Серед перспективних напрямів кримінологічної теорії і практики одне з ключових місць займає віктимологія. Її становлення переконливо свідчить про необхідність вивчення фактора жертви для вирішення проблем не тільки кримінології, а й усього спектра кримінально-правових наук.

До середини ХХ ст. основним предметом наукових досліджень в галузі запобігання злочинам були сам злочин, злочинність як соціальне явище і злочинець, що цілком закономірно¹. Але для практичної діяльності щодо розкриття і розслідування злочинів, особливо корисливої спрямованості, цього виявилося недостатньо. Саме потреби практики більшою мірою зумовили необхідність звернутися до особи потерпілого (жертви) як до джерела інформації про злочин. У зв'язку з цим до завдань віктимології щодо запобігання злочинним посяганням входить вивчення не тільки осіб, що побували в ролі жертви, а й тих, хто ніколи не набував статусу безпосередньої жертви злочину.

---

¹ Кримінологічна віктимологія : навч. посіб. / Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. – К. : Атіка, 2006. – С. 29.

Протягом останнього десятиліття в науці зріс інтерес до порівняльно-правових досліджень. Це можна пояснити перш за все інтеграцією вітчизняної юридичної науки у світову. Крім того, істотна зміна умов суспільно-політичного життя і прагнення слідувати принципам, які існують у найбільш розвинених країнах світу, вимагає вивчення, а часом і запозичення та практичного запровадження іноземного досвіду.

У цій статті буде приділено увагу найбільш дієвим профілактичним заходам віктимологічного характеру щодо запобігання шахрайства в зарубіжних країнах, що, безумовно, має сприяти підвищенню результативності боротьби з цим видом злочинних посягань.

Стан розробки проблеми. Питання, пов'язані з кримінально-правовою та кримінологічною характеристикою шахрайства, були предметом дослідження багатьох авторів, зокрема: Ю. В. Бауліна, І. Г. Богатирьова, В. І. Борисова, В. В. Василевича, В. О. Глушкова, В. В. Голіни, В. К. Грищука, І. М. Даньшина, О. М. Джужі, О. О. Дудорова, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, М. Й. Коржанського, О. М. Костенка, П. П. Михайленка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація, В. О. Тулякова, І. Я. Фойницького, П. Л. Фріса, В. І. Шакуна та ін. Разом із тим вивчення ролі жертви в механізмі злочинного акту найчастіше мало на меті рішення загальнотеоретичних проблем кримінологічного плану або розробку і створення віктимологічної теорії з урахуванням специфіки зазначених видів злочинів або потерпілих від них. Такі дослідження, без сумніву, стали вагомим вкладом у розвиток віктимології, кримінології та кримінального права. Зокрема, значний доробок у сучасну науку внесли такі відомі автори віктимологічних теорій, як Д. В. Рівман, В. П. Коновалов, Г. І. Чечель, Л. В. Франк, А. А. Гаджиева, Н. Ф. Кузнєцова, С. І. Афанасенко та ін.

Метою статті є вивчення та аналіз віктимологічної профілактики, яка проводиться в зарубіжних країнах, практики боротьби з розглядуваним видом злочинів, а також можливості використання та запровадження в Україні позитивного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Негативні тенденції розвитку злочинності в Україні супроводжують віктимізацію широких верств населення і, отже, подальше збільшення числа потерпілих. При цьому відомості статистики останніх років вказують на досить швидке зростання кількості вчинених шахрайств.

На сьогодні вже не викликає ніяких сумнівів, що боротьба з корисливою злочинністю, зокрема з шахрайством, має ґрунтуватися на планомірному, послідовному, комплексному і запобіжному впливі як на саме явище, так і на його першопричини й умови, на злочинні ситуації, на тих, хто здатний вчиняти такі діяння і, безумовно, на громадян, які частіше за інших стають їх жертвами. Однак поки що представники правової науки, особи, які реалізують законодавчу і правозастосовну діяльність, приділяють недостатньо уваги проблемам захисту жертв злочинів. Натомість західні держави послідовно і цілеспрямовано розвивають і оптимізують систему запобіжного впливу на злочинність: створюють відповідні комітети, ради та інші органи, аналізують, розробляють і виконують різні цільові програми, вживають різноманітних заходів щодо вдосконалення законодавства.

Нині все частіше вчені та практики у своїх виступах, називаючи різні цифри рівня злочинності, змушують замислитись над необхідністю розробки і реалізації нової концепції її запобігання, яка обов'язково має відповідати всім реаліям сьогодення. Але через усю складність і неоднозначність цього явища перш за все має бути проведене науково-теоретичне опрацювання проблеми, а потім вже її законодавче та правозастосовне закріплення. Адже спочатку необхідно узагальнити сформований досвід запобігання злочинності за останні роки як у теоретичному, так і практичному плані, а після цього ставити перед собою інше завдання.

До перспективних напрямів кримінологічної теорії і практичної діяльності, безумовно, належить віктимологія. Її виникнення, становлення і розвиток вказують на ефективність вивчення фактора жертви і не тільки для вирі-

шення кримінологічних проблем. Однак результати віктимологічних досліджень не відображені в законодавчій діяльності, права й інтереси жертв злочинів ігноруються у практичній роботі правоохоронних органів.

Як показує зарубіжний досвід, вивчення злочинності без віктимологічного аналізу є неповним і неточним, особливо для корекції антисуспільної поведінки². На сьогодні досвід реалізації віктимологічної профілактики не втрачає своєї актуальності і значення такого напрямку запобігання злочинам не зменшується. Більше того, шахрайство є особливим злочином, у механізмі вчинення якого є як би два учасники: один – це злочинець, інший – потерпілий. Жертва шахрайства іноді сама зацікавлена у результаті справи, адже в більшості випадків потерпілі від шахрайства – це люди жадібні і легковірні.

У цій роботі приділимо увагу віктимологічному напрямку запобігання шахрайським посяганням у таких країнах, як Німеччина, США, Японія, Великобританія, оскільки саме в них відбувалася найбільш активна розробка не тільки теоретичних проблем віктимології, а й практичних аспектів реалізації цього напрямку профілактики злочинів.

Доволі цікавий досвід віктимологічної профілактики шахрайства у Німеччині. Під час вивчення різних джерел з'ясувалося, що приблизно з 60-х років минулого століття співробітники правоохоронних органів стали проводити роботу, спрямовану на громадськість, яка орієнтує населення на самозахист від різних посягань³. Саме німецькі співробітники поліції розробили спеціальний курс з основ віктимології для навчальних закладів, в яких вони читають лекції і ведуть семінари щодо застосування положень цього напрямку роботи у своїй практичній діяльності. Досить часто й ефективно проводяться консультації з населенням про різноманітні шляхи захисту майна громадян від шахраїв. Саме в цих же цілях абсолютно безкоштовно, причому не тільки

---

² Афанасенко С. І. Віктимологічна профілактика шахрайства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.08 / С. І. Афанасенко ; Нац. акад. внутрішніх справ. – К., 2013. – С. 8.

³ Бандурка О. М. Як не стати жертвою злочину. Поради і застереження / О. М. Бандурка, В. П. Бартків, Б. І. Рафалюк ; за заг ред. О. М. Бандурки. – К., 2004. – С. 65

по радіо й телебаченню, поширюються поради щодо профілактики шахрайських посягань на майнові інтереси громадян. Постійно транслюються передачі циклу «Кримінальна поліція радить» з практичними порадами щодо недопущення вчинення шахрайств. Саме співробітниками кримінальної поліції розроблена й реалізована в дії спеціальна програма запобігання злочинам корисливої спрямованості, головною ідеєю якої є формула: будь-який контакт поліцейського з населенням має служити інтересам профілактики. Крім того, на всіх рівнях реалізуються заходи віктимологічного характеру. У багатьох землях Німеччини поряд із державними програмами існує безліч приватних програм допомоги жертвам злочинів. У них детально аналізуються зміни в законодавстві і судовій практиці, що стосуються питань убезпечення потерпілих від злочинних посягань, у тому числі й від шахрайств, та надання їм соціальної допомоги⁴.

У Великобританії частіше вживаються такі заходи профілактичного характеру, як залучення населення до співпраці з поліцією (патрулювання, чергування у найкриміногеніших районах), що зумовлює розвиток віктимологічного напрямку впливу на злочинність. Такі заходи не потребують великих матеріальних витрат, оскільки вони здійснюються завдяки властивому кожній людині прагненню до самозахисту. Цікавим є і той факт, що самим урядом держави розроблено програму допомоги жертвам злочинів. Чимала увага приділяється й науковій діяльності: опубліковано багато статей і посібників, присвячених самозахисту від усіх видів злочинних посягань, у тому числі й шахрайств. Майже на всій території створені асоціації потерпілих від злочинів корисливої спрямованості, причому практикується об'єднання сусідів, члени якого здійснюють патрулювання мікрорайонів і селищ, а у разі потреби викликають поліцейський патруль.

---

⁴ В Германии сегодня открылся Национальный центр киберзащиты [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cybersecurity.ru>. – Загл. с экрана.

В усіх навчальних закладах – від початкової школи до вузів – проводяться заняття з прикладної віктимології. Але найголовніше те, що в кожного є можливість пройти спеціальний тренінг та виробити навички найбільш прийнятної поведінки в кримінальних ситуаціях, у тому числі й засвоїти способи протидії шахрайським посяганням⁵. Адже шахрайство як прояв «інтелектуальної» злочинності постійно вдосконалюється, з'являються нові способи розкрадання шляхом обману, які необхідно узагальнювати й аналізувати з метою подальшого запобігання цьому явищу.

У Сполучених Штатах Америки є програми спеціалізованої допомоги для широкого кола жертв злочинів, що включають надання необхідної психологічної допомоги, матеріальну підтримку для найбільш соціально незахищених верств населення, а також послуги правового характеру. У деяких штатах участь у зміцненні правопорядку беруть громадяни, яким надається винагорода за інформацію, що має оперативно-профілактичне значення⁶.

У низці штатів при навчальних установах створюються наукові центри, у спеціальних кримінологічних закладах організуються і проводяться дослідження різних показників віктимізації населення⁷. Передбачається, що запобігання не може бути дуже ефективним, якщо воно не організовано на системній і скоординованій основі та не включає заходи щодо поліпшення життя населення, удосконалення кримінального правосуддя і пенітенціарної системи.

Значних успіхів у стримуванні росту показників злочинності досягла Японія. Ця держава цікава тим, що запобігання шахрайським посяганням на майнові інтереси громадян більшою мірою реалізується на місцевому рівні та за участю населення в припиненні такого виду злочинної поведінки. Саме

---

⁵ Юрченко О. Ю. Проблеми захисту жертв злочинів у європейських країнах та США [Електронний ресурс] / О. Ю. Юрченко // Порівняльно-аналітичне право : електрон. фахове наук. видання. – 2013. – № 3–2. – С. 332–335. – Режим доступу : http://pap.in.ua/3-2_2013/9/Yurchenko%20O.Yu..pdf. – Заголовок з екрану.

⁶ Ревина Н. В. Опыт зарубежных стран в развитии виктимологической профилактики мошенничества / Н. В. Ревина, А. В. Ростокинский // Бизнес в законе. Экономико-юридический журнал. – 2010. – № 1. – С. 184.

⁷ Буткевич С. А. Досвід США щодо запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом / С. А. Буткевич // Учен. зап. Таврич. нац. ун-та ім. В. И. Вернадского. – 2008. – Т. 21 (60). – № 1. – С. 68.

ефективна система запобігання протиправним діям на рівні органів місцевого самоврядування дозволяє цілеспрямовано і раціонально здійснювати запобігання шахрайствам здебільшого в житловому секторі, на вулиці, у навчальних закладах, де чітко організована робота великих за кількістю студентських, молодіжних та жіночих організацій.

Дослідження в галузі віктимології здійснюють японські юридичні й поліцейські науково-дослідні інститути. У їх структурі функціонують спеціальні лабораторії психології, виховної роботи, метою яких є вивчення особистості і поведінки потерпілих, форми взаємовідносин жертви зі злочинцем. У практичній діяльності співробітники поліції досить широко пропагують тезу про те, що злочини майнового характеру, зокрема шахрайства, вчиняються переважно в тих випадках, коли потенційний злочинець зустрічає вразливу жертву. Тому превентивні заходи мають бути спрямовані або на шахрая, або на систему безпеки, або на потенційну жертву. Саме з цієї причини в Японії особлива увага приділяється охоронній профілактиці в роботі з населенням, спрямованій на його самозахист. Адже на всіх рівнях проведення профілактичних заходів падає ідея, що населення, серед якого є і майбутні жертви злочинів, у тому числі і шахрайства, є головним суб'єктом запобіжного впливу⁸.

Видається цікавим досвід профілактичних заходів віктимологічного характеру щодо запобігання шахрайству у таких державах, як Канада, Італія, Ізраїль. У них поліція проводить публічну просвітницьку кампанію, випускаючи і поширюючи листівки та іншу друковану інформацію на різних мовах світу про проблеми вчинення протиправних діянь корисливої спрямованості, зокрема й шахрайства. До розповсюдження друкованої продукції віктимологічного змісту в основному залучаються соціально активні громадяни. У низці випадків створюються так звані контрольні пости навколо виявлених зон підвищеної злочинної активності, особливо в громадських місцях. За резуль-

---

⁸ Ключко В. М. Іноземний досвід кримінально-правової охорони ринку цінних паперів / В. М. Ключко // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – № 4. – С. 278.

татам цієї роботи поліцією на адресу керівників зацікавлених міністерств і відомств направляються пропозиції про вжиття заходів щодо врегулювання ситуації.

Нині в усьому світі вже тривалий час працюють безліч національних організацій, кожна з яких об'єднує тисячі груп спеціально навчених добровольців, які надають необхідну допомогу жертвам злочинів, включаючи й потерпілих від шахрайства. Майже в усіх цивілізованих країнах програми допомоги жертвам реалізують місцеві служби телефонної підтримки.

Уся робота національних міжнародних організацій ґрунтується на спеціальних науково-теоретичних дослідженнях, а також на дієвих методах інформування всіх верств населення – розповсюджуються спеціальні журнали, буклети, брошури, настанови, пам'ятки, проводяться постійні радіо- і телепередачі.

Що стосується України, на сьогодні неповнота і недостатня достовірність статистичної інформації щодо шахрайств, а найголовніше – відсутність в ній відомостей про жертв, вкрай ускладнює визначення і конкретизацію завдань, напрямів і форм профілактики розкрадання. У цих умовах поряд з удосконаленням самої статистичної звітності значно зростає потреба в проведенні більш детальних цільових і різносторонніх віктимологічних досліджень поведінки потерпілих, характеру їх взаємовідносин зі злочинцем і правоохоронними органами та масштабів шкідливих наслідків. Останнім часом у науці з'являються порівняльно-правові дослідження норм, що передбачають відповідальність за майнові злочини, проте питанням здійснення віктимологічної профілактики шахрайств у зарубіжних країнах у них приділяється надто мало уваги.

Отже, настав час найбільш повно і всебічно підійти до вирішення віктимологічних проблем запобігання шахрайства в нашій державі. Для цього необхідно вжити комплекс наукових і практичних заходів, спрямованих на формування дієвої та ефективної системи віктимологічної профілактики.

Микитчик А. В. Виктимологическое направление предупреждения мошенничества: международный опыт

Проведен анализ профилактических мероприятий виктимологической направленности по предупреждению мошенничества в зарубежных странах. По его результатам был сделан вывод о том, что основные такие меры направлены в основном на работу с общественностью, которая ориентирует граждан на самозащиту от различных посягательств.

Ключевые слова: *мошенничество, меры предупреждения, профилактика, жертва, виктимология.*

Mikitchik A. V. Victimological direction of fraud prevention: international experience

The analysis of prophylactic measures of victimological orientation for the prevention of fraud in foreign countries is made. According to its results, it was concluded that the main of that measures aimed mainly at work with public which directs citizens to protect themselves from various attacks.

Key words: *fraud, prevention measures, prophylaxy, victim, victimology.*